

Генерал Чайка: переможний шлях

До 135-річчя з дня народження професора А.А. Чайки

С.П. Пасєчніков, О.Д. Нікітін

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

У травні 2016 року виповнюється 135 років з дня народження одного з основоположників української урології, доктора медичних наук, професора А.А. Чайки. Вітчизняний уролог і хірург, учасник двох найбільших воєн ХХ століття, заслужений діяч науки УРСР, генерал-майор медичної служби Андроник Архипович Чайка (1881–1968) належить до видатних постатей нашої країни. Протягом більше чотирьох десятиліть професор А.А. Чайка керував курсом і кафедрою урології у провідних державних вищих медичних навчальних закладах Києва: Інституті удосконалення лікарів (нині Національна медична академія післядипломної освіти імені П.Л. Шупика) і Київському медичному інституті (нині Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця). Унікальність цієї постаті в історії медичної науки і охорони здоров'я новітнього часу складається і в тому, що вчений, один з небагатьох фахівців-універсалів на перетині даних медичних дисциплін, був одночасно і загальним хірургом вищого рівня і титаном загальної та інтервенційної урології, великим організатором охорони здоров'я військового і мирного часу. Важливо відзначити, що своїм багатогранним хірургічним мистецтвом і талантом організатора військово-медичної служби професор А.А. Чайка вписав

Андронік Чайка під час навчання в ад'юнктурі при кафедрі хірургії Петербурзької військово-медичної академії.

нетлінні сторінки в наданні допомоги пораненим протягом двох найбільших світових воєн (1914–1918 і 1941–1945 р.).

Народився Андронік Архипович Чайка 17 травня 1881 року (за старим стилем) у селі Ручки Гадяцького повіту Полтавської губернії в сім'ї селянина-бідняка. Початкову освіту отримав у церковно-приходській школі, потім поступив у Полтавське фельдшерське училище, після закінчення якого працював фельдшером у селі Веприки. У 1906 році 25-річний цілеспрямований юнак екстерном успішно складає іспит на атестат зрілості і поступає на

медичний факультет Харківського університету. У подальшому він переводиться в Петербурзьку військово-медичну академію, після закінчення якої в 1911 році продовжує навчання в ад'юнктурі при кафедрі хірургії, яку очолював професор С.П. Федоров – засновник російської урології.

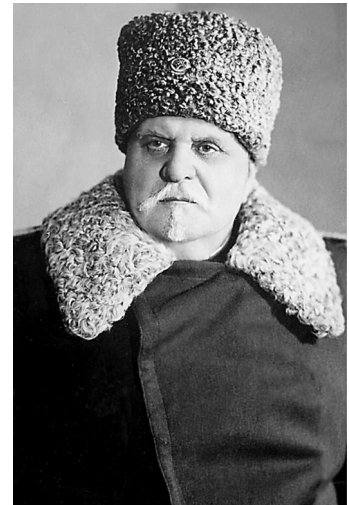
Під час навчання в ад'юнктурі проявив себе як цілеспрямований, наполегливий і працелюбний лікар. Професор С.П. Федоров побачив у молодому лікарі відмінного експериментатора і дав йому клініко-експериментальну тему для

докторської дисертації «К технике нефротомии», яку А.А. Чайка блискуче захистив у 1914 році. У своїй дисертаційній роботі він визначив принципи ушивання нефротомічного розрізу, які не втратили своєї актуальності й до цього часу, а саме: було запропоновано тампонування ниркових ран паранефральною клітковиною та накладання при ниркових кровотечах глибоких швів. Робота, виконана на тлі значного експериментального матеріалу, базувалася на власних клінічних дослідженнях і виглядала абсолютно сучасною: складається таке враження, що вона написана в наші часи.

Працюючи в клініці С.П. Федорова, ще достатньо молодий лікар А.А. Чайка проявив себе не тільки як здібний дослідник, але й як майстерний хірург. Він досконало оволодів технікою операцій на органах черевної порожнини, таза і грудної клітини, травматологією, гінекологією та іншими розділами медицини, а також усім діапазоном наявних на той час діагностичних досліджень. Пізніше С.П. Федоров згадував про нього як про «блискучого цистоскопіста». На честь закінчення роботи у клініці у 1914 році С.П. Федоров подарував Андроніку Архиповичу свою фотографію з надписом «Талановитому учню і чудовій людині. Федоров».

За успішне закінчення ад'юнктури академія надала А.А. Чайці можливість пройти трирічне стажування у клініках Західної Європи, але цьому не судилося здійснитись – почалась Перша світова війна.

З 1914 по 1917 рр. А.А. Чайка працював у польових шпиталях, був головним хірургом Південно-Західного фронту. З властивою йому наполегливістю він пропагує і широко використовує на передових етапах ранне хірургічне лікування поранень органів черевної порожнини з наступною евакуацією прооперованих в шпиталі глибокого тилу. Про Жовтневу революцію А.А. Чайка дізнався на фронті, і з цього моменту його служба проходила в лавах Червоної Армії. У 1918 році він був призначений начальником хірургічного відділення Київського окружного військового

Видатний вітчизняний уролог, доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки УРСР, генерал-майор медичної служби А.А. Чайка

33

КЪ ТЕХНИКЪ НЕФРОТОМИИ.

Экспериментально-клиническое исследование.
ДИСЕРТАЦИЯ
НА СТЕПЕНЬ ДОКТОРА МЕДИЦИНЫ
А. А. ЧАЙКИ.

Изд. госпитальной хирургической клиники проф. С. П. Федорова.
Дисертация авторства, на тему: «К технике нефротомии, охвата, оправданности проф. С. П. Федорова», подготовленная ученом, В. Н. Шендеровичем и при участии доктора П. С. Рязанского.

С. ПЕТЕРБУРГЪ.
Типографія Штаба Отдельнаго Кавказскаго Д. Восточнаго та. 25.
1914.

Титульний лист дисертаційної роботи А.А. Чайки

А.А. Чайка – начальник хірургічного відділення Київського окружного військового шпиталю

шпиталю, в якому в травні 1919 року розгорнув 20 спеціалізованих урологічних ліжок.

Після прочитаної А.А. Чайкою проблемної лекції «Про методи вільної пластики при великих травматичних дефектах уретри» в Київському медичному інституті він зайняв доцентуру по урології, яка була заснована при кафедрі факультетської хірургії професора А.П. Кримова.

У 1924 році А.А. Чайка очолив кафедру урології Київського медичного інституту, створену в 1923 році. Клінічною базою кафедри стало урологічне відділення Київського окружного військового шпиталю. У 1930 році на цій самій клінічній базі була організована урологічна клініка Київського інституту удосконалення лікарів. До 1941 року вихованцями цієї кафедри стали десятки практичних лікарів-урологів, які склали кадрову основу урологічної мережі України.

Працюючи завідувачем кафедри урології у Київському медичному інституті, А.А. Чайка започаткував створення київської наукової школи урологів, яка визначала подальший розвиток урології в Україні. Саме в цей час біля А.А. Чайки формується колектив молодих урологів: О.В. Проскура, Б.Л. Полонський, М.В. Піневич, Б.М. Пластун та інші, які потім стали асистентами, доцентами, професорами, керівниками доцентських курсів і кафедр. На початку Великої Вітчизняної війни (1941–1942 рр.) А.А. Чайка був начальником хірургічного відділення для поранених у черевну порожнину і таз військового шпиталю у Томську. У цей період ним були написані роботи «Повреждения таза, мочевого пузыря и прямой кишки», а також «Повреждения почек и мочеточников» (збірник Томського медичного інституту «Военно-полевая хирургия», 1942). У 1943–1944 рр. А.А. Чайка – головний хірург фронтового евакуаційного пункту III Українського фронту. У 1945 р. він повертається до Києва, де займає посаду завідувача кафедри урології Київського медичного інституту і голов-

ного хірурга Київського окружного військового шпиталю.

Клінічною базою кафедри в цей час було урологічне відділення лікарні № 14 імені Жовтневої революції. Помічниками А.А. Чайки стали його довоєнні учні-ординатори – нове, молоде покоління лікарів, багато з яких пройшли через фронти Вітчизняної війни.

Більшість наукових робіт А.А. Чайки присвячені вивченню і розробленню методів діагностики і лікування захворювань органів сечостатевої системи. Він співавтор перших радянських посібників з практичної хірургії і оперативної урології. В посібнику «Оперативная урология» під редакцією С.П. Федорова і Р.М. Фронштейна (1934) ним написані розділи «Оперативное лечение заболеваний простаты» і «Оперативное лечение заболеваний семенных пузырьков», а в «Пособии по практической хирургии» (1931) – розділ «Повреждения и заболевания мочеточников».

З 1928 по 1954 роки А.А. Чайка опублікував ряд робіт з питання травм органів тазу і уретри («К лечению ушибов и разрывов мужской уретры», 1928, «Повреждения уретры», 1936, «Способ восстановления задней уретры при большом травматическом дефекте ее», 1938), приділяючи при цьому велику увагу комбінованим пошкодженням («Травматическое повреждение мочевого пузыря и уретры в сочетании с закрытыми переломами костей таза и расстройствами мочеиспускания при них», 1954). А.А. Чайка розробив і запропонував оригінальну методику відновлення задньої уретри при повній її облітерації, коли неможливо виконати пластичну операцію за Соловйовим.

Близький оператор, А.А. Чайка віртуозно виконував відновлювальні операції з приводу важких післяпологових міхурово-півково-ректальних норниць, пластичні операції при аномаліях усіх відділів сечових шляхів, при гідронефрозах. Він досконало знав клінічну картину туберкульозу органів сечової системи і багато займався цією патологією («Хирургическое лечение туберкулеза почек и мочевого пузыря», 1922, «Лечение туберкулеза почек», 1927).

Професор А.А. Чайка із співробітниками кафедри урології Київського медичного інституту та урологічного відділення Київського окружного військового шпиталю

А.А. Чайка серед учасників 1-го з'їзду урологів України (1938 р.)

При лікуванні пухлин органів сечової системи А.А. Чайка відзначався значним радикалізмом. У свій час він відносився до поодиноких урологів, які вдавалися до екстирпації ураженого раком сечового міхура з пересадкою сечоводів у пряму кишку і до простатектомії з приводу раку передміхурової залози. Багато уваги приділяв він лікуванню хворих на аденому передміхурової залози («Клиника гіпертрофії простати», 1927, «Ближайшие результаты простатэктомии», 1930). Вперше у СРСР А.А. Чайка розробив техніку везикулектомії.

На I з'їзді хірургів Північно-Кавказького краю (1925) і III Всеукраїнському з'їзді хірургів (1928) А.А. Чайка виступив з програмною доповіддю з проблеми сечокам'яної хвороби. Великий хірург А.А. Чайка вірив, що настане час, коли сечокам'яна хвороба буде лікуватись без оперативного втручання і з великим ентузіазмом підтримував ідею про можливість електрофізичних і літотитичних методів лікування уrolітазу.

А.А. Чайка розумів, що на сучасному етапі подальший розвиток урології залежить від створення єдиного наукового, практичного і методичного центру. Він мріяв про відкриття на Україні інституту урології. В листі на ім'я голови вченої ради МОЗ УРСР професора Д.Ф. Чеботарьова (1958) А.А. Чайка писав, що мрією українських урологів є інститут урології, в якому б вивчались питання, що відповідають духу і запитам теперішнього часу. У 1965 році було прийнято рішення про створення Київського науково-дослідного інституту захворювань нирок і сечовивідних шляхів (урології).

Учні А.А. Чайки – професори О.В. Проскура, Ю.Г. Єдиний, П.М. Федорченко, доцент В.М. Скляр – відіграли важливу роль у розвитку урології в нашій країні. Як незмінний голова Республіканського товариства урологів з моменту його організації, а після війни і як головний уролог Міністерства охорони здоров'я УРСР, А.А. Чайка сприяв відкриттю в багатьох медичних інститутах кафедр і доцентських курсів урології.

А.А. Чайка проводив велику громадську роботу. У 1926 році він організував наукове товариство урологів Києва і об-

ласті та Українське наукове товариство урологів. Під його керівництвом були здійснені підготовка і проведення 1-ї конференції українських урологів (1934) і I з'їзду урологів України (1938). Він був членом Правління Всесоюзного товариства урологів і членом редколегії журналу «Урология».

У 1947 році А.А. Чайці присвоєно звання заслуженого діяча науки УРСР. У 1961 році Президія Верховної Ради УРСР нагородила його Почесною грамотою. У 1966 році Андроніку Архиповичу було присвоєно звання почесного члена Всесоюзного товариства урологів.

За видатні заслуги на фронтах Великої Вітчизняної війни А.А. Чайка був нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки і багатьма медалями.

Помер А.А. Чайка 19 липня 1968 року. Поховано його на Байковому кладовищі в Києві.

Усе життя Андроніка Архиповича як лікаря і вченого було служінням справі охорони здоров'я людей. Андроніку Архиповичу Чайці у вищому ступені були притаманні дух науки та кращі якості лікаря, що яскраво проявилось на всіх етапах і стадіях його благородного життєвого шляху з кульмінаційними моментами діяльності в період Першої світової і Великої Вітчизняної війни. Застосовуючи вираз «геній місця», підкреслимо: Андронік Чайка своїми працями і пошуками прославив три осередки науки – Національний медичний університет імені О.О. Бо-

Професор А.А. Чайка серед учасників конференції Всесоюзного товариства урологів (1962 р.)

гомольця, Національну медичну академію післядипломної освіти імені П.Л. Шупика, Київський військовий шпиталь, де очолював клініки, кафедри та курси урології. Але до цієї особистості ми хочемо застосувати і слова: наука духу. Тільки цієї моральною висотою Андроніка Архиповича, його стилем бездоганного лікаря-гуманіста можна пояснити талановите подвижництво А.А. Чайки в обраній ним галузі урології. Ця клінічна сфера знайшла належний медико-соціальний статус і плідно й дієво розвивається ще й тому, що їй віддав розум і серце, працю і терпіння, любов і повагу до людини Андронік Чайка.